

De auteur heeft tien jaar aan dit boek gewerkt en er zichtbaar veel liefde in gestoken. Ondanks de schat aan informatie stelt het echter nogal teleur. Zowel de compositie als de aanpak en de leesbaarheid laten heel wat te wensen over. De hoofdstukken missen een logische opbouw; de meeste punten komen herhaaldelijk tot meer dan een handvol keren aan de orde; de beschrijving overwoekert de analyse; het eigen oordeel gaat vaak schuil achter het instemmend citeren van anderen; de tekst wemelt van biografische uitweidingen, opsommingen en bronnenfragmenten. Een zakenregister had daarom niet mogen ontbreken. De auteur had volgens mij gezien het beschikbaar bronnenmateriaal ook beter andere prioriteiten kunnen stellen. De Friese staat en maatschappij in het tijdvak 1580-1650 hadden een indringender behandeling verdiend; er is daarover erg weinig bekend. De opbouw en organisatie van de publieke kerk in Friesland hadden systematischer behandeld moeten worden; de auteur neemt te gemakkelijk aan dat het Hollands patroon op Friesland van toepassing is. Anderzijds had minder uitpuutend stilgestaan kunnen worden bij de twee kwesties die het boek in hun greep gevangen houden: de hoeveelheid calvinisten in Friesland en de reden van hun toetreding tot de publieke kerk. De eerste vraag blijkt op basis van de bestaande bevolkings- en lidmaatscijfers nauwelijks te beantwoorden en de tweede vraag is op grond van het beschikbaar bronnenmateriaal eenvoudig onbeantwoordbaar; men kan daarover alleen *in abstracto* speculeren. Geschiedschrijving is de kunst van het haalbare: men moet een balans zien te vinden tussen het wenselijke en het mogelijke.

De hoofdthese van het boek zal onderwerp van discussie blijven. Was het zeventiende-eeuwse Friesland niet zo calvinistisch als men altijd heeft gedacht? Blevende religieuze middengroepen in Friesland een factor van gewicht? Het komt mij voor dat de auteur zelfde gegevens verschaft voor een andere interpretatie. Het grootste deel van de religieuze middengroepen raakte tussen 1620 en 1670 in calvinistisch vaarwater. Niet een kwart maar hooguit 15 tot 25% behoorde rond 1660 niet tot een van de drie geloofsrichtingen. Dit moeten voor een groot (helaas onbekend) deel geen neutralisten en wijfelaars maar liefhebbers van de publieke kerk zijn geweest; het totaal aantal calvinisten zal 60 tot 70% van de bevolking hebben bedragen. De auteur legt teveel nadruk op het lidmaatschap van de publieke kerk als criterium voor de calviniseringsgraad; de liefhebbers krijgen onvoldoende aandacht. De auteur moet zelf constateren dat de publieke kerk op allerlei manieren het dagelijks leven beïnvloedde en een sterk stempel op de Friese maatschappij drukte; was het religieus klimaat in Friesland echt hetzelfde als in Holland? De discussie zal worden voortgezet; dit boek zal daarbij onmisbaar blijven.

Guido de Bruin

J. Braat, e. a., ed., *Behouden uit het Behouden Huys. Catalogus van de voorwerpen van de Barentsexpeditie (1596), gevonden op Nova Zembla. De Rijksmuseumcollectie, aangevuld met Russische en Noorse vondsten* (Amsterdam: De Bataaf sehe leeuw, 1998, 343 blz., f95,-, ISBN 90 6707 373 3).

Decennia lang is gewacht op de verschijning van dit boek. Het verhaal zal u bekend zijn. Aan het eind van de zestiende eeuw zochten sommigen naar de zuidelijke route naar Azië. Anderen probeerden via de noordwestelijke of oostelijke route een doorvaart te vinden. Tot deze laatste groep behoorde Willem Barentsz van Terschelling. Barentsz was ervan overtuigd dat een noord-oostelijke doorvaart achter Rusland om naar China gevonden moest kunnen worden. Hiertoe zette hij in 1594, 1595 en 1596 expedities op touw. Tijdens de derde expeditie kwam zijn schip vast te zitten in het ijs rond Nova Zembla. Een langdurige, barre overwintering op het desolate eiland volgde. Van hout van het schip en van aangespoeld wrakhout bouwden de zeelieden hun

verblijf, het Behouden Huys. Eén van de overwinteraars, Gerrit de Veer, documenteerde voor het nageslacht de beproevingen in zijn dagboek over de overwintering. Willem Barentsz overleed kort voordat zijn makkers de terugtocht aanvaardden, met achterlating van de goederen en voorwerpen die zij gedurende hun maandenlange onvrijwillige verblijf hadden gebruikt.

Het hier besproken boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel verschaffen specialisten de context waarbinnen de reizen van Barentsz moeten worden geplaatst, en analyseren zij het dagboek van Gerrit de Veer. Ook gaan zij in op de verbeelding van de overwintering in woord en geschrift in negentiende-eeuwse kinderboeken. Tot slot wordt door een viertal auteurs vooral de archeologische kant van de zaak belicht. Het tweede deel heeft betrekking op de vondsten.

Direct bij het lezen van het *Woord vooraf* van de hand van R. de Leeuw, algemeen directeur van het Rijksmuseum, becroop mij een gevoel van onrust. De Leeuw schrijft dat de vondsten een collectie opleveren 'die het belang van de expeditie zelfver te boven gaat'. Deze bewering komt in het eerste deel niet uit de verf. Zo zou men een artikel verwachten over het belang van de collectie voor onze kennis van laat zestiende-eeuws gereedschap, gebruiksvoorwerpen, kleding of navigatie-instrumenten. Weliswaar heeft Peter Sigmund hierover eerder een en ander geschreven in het themanummer over Barentsz van *Spiegel Historiae* (XXXI (1996) x, 418-421), maar is deze catalogus niet de uitgelezen plek om dit in uitgebreider verband nog eens te doen? Pas in het tweede deel krijgt de lezer impliciet inzicht in het unieke (maar ook alledaagse!) karakter van de vanaf 1871 verzamelde vondsten.

In 1996 verscheen *Om de Noord. De tochten van Willem Barentsz en Jacob van Heemskerck en de overwintering op Nova Zembla, zoals opgetekend door Gerrit de Veer* (Nijmegen, 1996), de bewerking door V. Roeper en D. Wildeman van het reisverslag van Gerrit de Veer in heden-daags Nederlands, voorzien van inleiding en annotatie. Dit maakt de bijdragen van Braat (weergave van de inhoud van het dagboek van De Veer) en in mindere mate die van Sigmund (over de illustraties in het dagboek) welhaast overbodig. Interessanter zijn de bijdragen over de heldenverering van Barentsz in de negentiende-eeuwse kinderboeken, en over de archeologische activiteiten die in de loop der tijden zijn ontplooid.

Het echte belang van deze catalogus zit hem in het tweede deel: de opsomming en bewerking door specialisten van de archeologische vondsten. Het betreft hier niet slechts de voorwerpen in de collectie van het Rijksmuseum, maar ook die in andere Nederlandse, Noorse en Russische musea. Met veel kennis van zaken weten de experts de voorwerpen niet alleen adequaat te beschrijven, maar op bijna detective-achtige wijze extra informatie te halen uit de staat waarin de vondsten zich bevinden. Door de nauwgezetheid waarmee de auteurs hun informatie overdragen, en door de rijkdom van het vondstencomplex is dit boek een *must* voor maritiem-historisch of archeologisch geïnteresseerden.

J. C. A. Schokkenbroek

D. A. J. Overdijk, *De gewoonte is de beste uitleg van de wet. Een onderzoek naar de invloed van het Hof van Gelre en Zutphen op de rechtspleging in criminele zaken in het Kwartier van Nijmegen in de zeventiende en achttiende eeuw* (Dissertatie Nijmegen 1999, Werken uitgegeven door Gelre LUI; Nijmegen: Gerard Noodt instituut, 1999, xvi + 437 blz., f60,-, ISBN 90 71478 59 9).

Vroeg of laat is de rechtspraak tussen twistende partijen in handen gekomen van een ordenende overheid, optredend namens een abstracte staat die al dan niet werd gepersonifieerd in het staatshoofd. In de hoge Middeleeuwen is het strafrecht ontstaan als een overheidstaak die niet